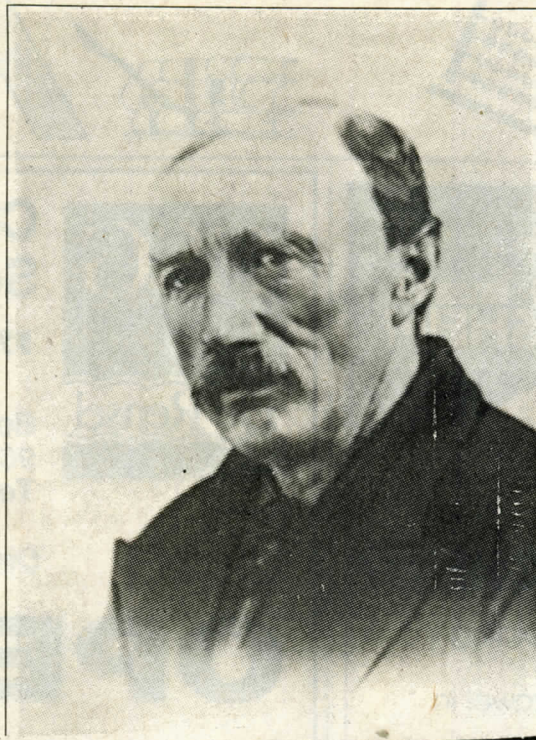

De schepping begon 65 jaar geleden in Westerwolde opnieuw. Duizenden hectare woeste heide gingen op de schop. Duizenden werklozen zwoegden jaren in het zweet huns aanschijns en schiepen zo een nieuwe aarde.

Met deze regels begint de journalist Cees Stolk, verbonden aan deze krant, het voorwoord van zijn boek 'De hel van Jipsinghuizen'. Over de werkverschaffing in de periode 1924-1939 gaat het, en, zoals aan de titel kan worden afgelezen, voor menigeen was het een doffe ellende. De nog onontgonnen hoogveengebieden van Westerwolde waren het reisdoel van het werklozenleger. Het Rhederveld, Weenderveld, Jipsinghuizerveld, Over den Dijk, de Sellingerbeetse, Laudermarke en nog wel een stuk of wat. 's Maandags kwamen de tewerkgestelden aan, gedurende de langste tijd met de tram, en 's zaterdags mochten ze eventje naar huis. Pakweg een tientje loon hadden ze dan verdiend. Slapen deden ze in barakken, op ruime afstand van de bewoonde wereld en vol met vlooien, die met het stinkende lysol werden bestreden. Alles kwam ernaar te ruiken, zelfs de in het weekeinde voor de kinderen meegebrachte chocoladereepjes. Overdag was er het zware werk. Spitten, 3049 hectare, een meter diep. Sommigen hadden nog nooit een schop in handen gehad...

ONZE WEEKPRENT.

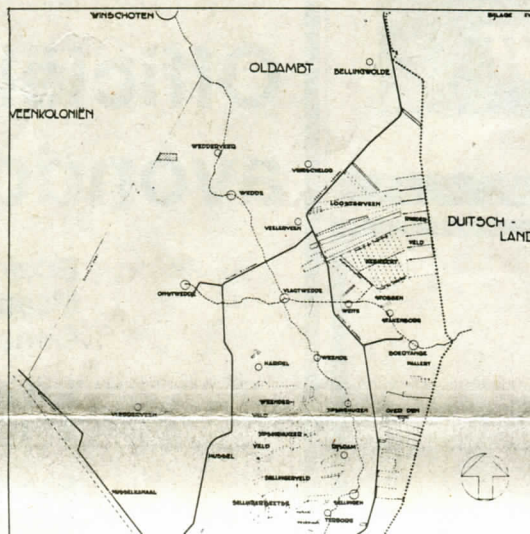
WERKSTAKENDE WERKLOOZEN.

Deze tijd dien wij belevén
Is voor velen wreed en hard.
Er is veel dat ons verbittert,
Er is veel dat ons verwart.
Wie in troebel water visschen
Wakk'ren die ontstemming aan,
't Oproerduiveltje tracht listig
Hier en daar zijn slag te slaan.

In de werkverschaffingskampen
Waart hij reeds sinds jaren rond.
Voor het zaad der revolutie
Zindt hij daar een vrucht'b'ren grond.
Elke grief en elke misstand
Wordt er door hem uitgespeeld.
Maar de wonden die hij toebrengt
Worden niet door hem geheeld.

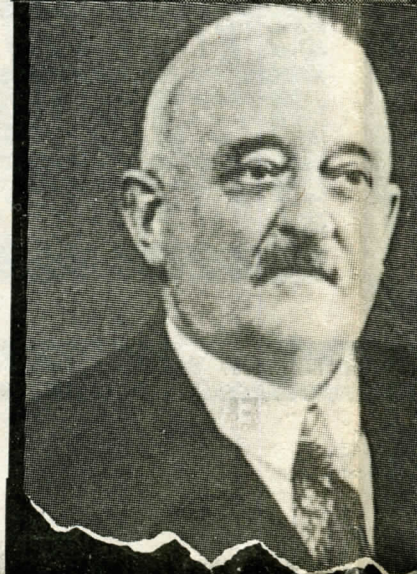
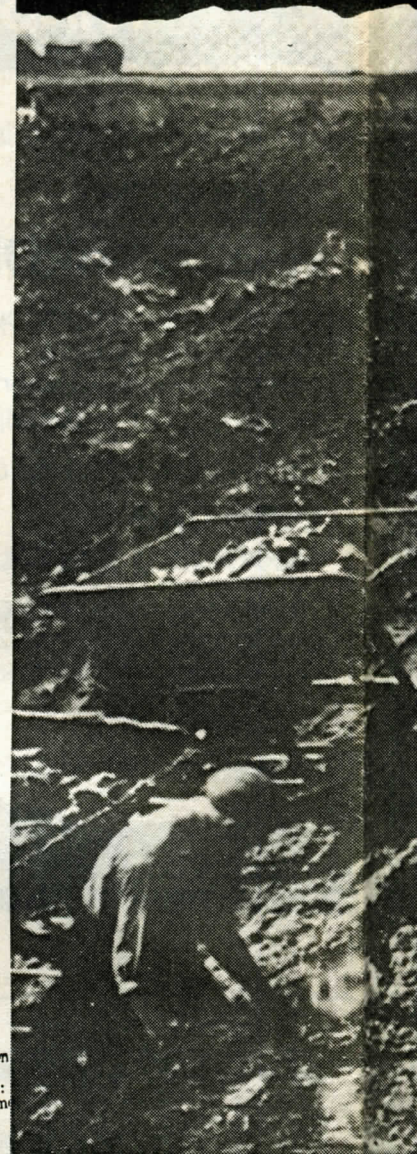
Gij, op wien de hand van 't nochtot
Zwaar en onbarmhartig drukt,
Die uit uw familieleven
En uw werkkring zijt gerukt.
Wordt geen speelbal in deez' tijden
Van de revolutiewind,
Maakt de zaak voor U niet erger:
Denkt toch eerst aan vrouw en kind.

Door U mee te laten slapen
In een roekeloos avontuur
Hebt ge nu reeds veel bedorven:
Gij betaalt het reeds te duur!
Met uw onbesuisde daden
Zijt g'op den verkeerden weg;
Stellig zult ge méér bereiken
Door verstandig overleg!

De schepping

De hel

Het werklozenlied
van Jipsinghuizen

, Werk maar

Het werklozenlied van Jipsinghuizen

*Ver van huis, van vrouw en kinderen
Op Westerwolds grondgebied
Moet de werkmán zwoegen, slaven
Daar zingt hij zijn wrekend lied.*

*Onder de knoet van Dominee Buiskool
En de vloek van Beerenbrouck
En de hele kapitale bende
Daar zucht hij zijn gruwelvolk.*

*In dat land van zand en heide
In de hete zonneshijn
In een vlaag van wind en regen
Krimpt hij daar ineen van pijn.*

*Lage lonen, zware arbeid
Dat is het lot van de proleet
Afgejakkerd, moe van 't zwoegen
Zingt hij 's avonds in de keet*

*Dan krijgt hij zijn sobre maaltijd
Worst en bonen in een trog
Knorren gieren, als een varken
ligt hij daar zoo in een hok.*

*'s Avonds om een uur of negen
Dan legt hij zijn lichaam neer
's Morgens bij het vroeg ontwaken
Doen hem alle leden zeer.*

*Want hij wentelt, hij zucht steeds
Denkt aan vrouw en zijn gezin
Die in armoë achter bleven
Want daar komt geen geld meer in.*

*Kinderen vragen steeds om voedsel
Moeder krimpt het hart van pijn
Vader balt de vuisten samen
Want hij zal de wreker zijn.*

*Daarom rijke parasieten
Met minister Ruys aan 't hoofd
Als straks de eenheid is gekomen
Dan is u niet veel beloofd.*

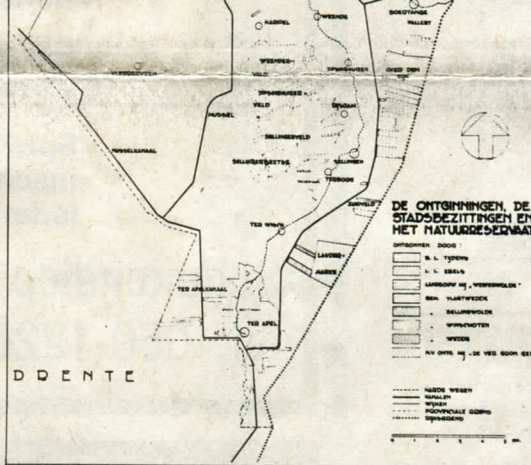
*Ja dan zullen wij ons wreken
En ons wentelen in uw bloed
Want gij, rijke parasieten
Weet gij 't niet, de wraak is zoet.*

*Want, zegt Ruys, met uw trawanten
't Zaad dat gij hebt gezaaid
Is al reeds aan d'aard ontsproten
En wordt door u zelf gemaaid.*

*Dus Socialistische Democraten
En dogmatieke Christendom
De Hemelschoen, die gij ons toewerpt
Komt straks bij u zelf weerom.*

*Dan zullen wij op d'oude vesting
Van uw rotte Maatschappij
Eene vrije wereld stichten
Dan is ieder mensch weer vrij.*

▲ Harm Rienmeyer uit Westerlee schreef dit gedicht omstreeks 1925. Het mocht op de werkverschaffing - Rienmeyer werkte er zelf 15 jaar - niet voorgedragen of gezongen worden.

Hij is nog lang niet klaar met zijn verleden. Al zijn herinneringen zet hij op papier. 'Ik heb wel twee bijbels volgeschreven. Gedachten, die zomaar in mijn kop opkomen, maar ik kan geen volgorde houden. Ik schrijf alles door elkaar heen. Soms zijn herinneringen voor een arbeider irriterend. Die vernedering vroeger... In de slikken, bij de werkverschaffing, moesten we over de rails naar ons werk lopen. Die bielsen lagen veruit elkaar. Dus dat was moeilijk lopen. Van de boer mochten we niet over zijn land. 's Avonds toen we van ons werk kwamen, zag je dat koeien het land vertrapt hadden. Nou, dan gaat er wat door je heen. Die vernedering toen... Dat voelde je meer dan het zware werken.'

Door Jaap Kwak

De in december 1987 overleden Hendrik Schwertman althans, stond er zo tegenover en met hem vele anderen. Maar voor een hoop was het werk op zich al genoeg: een 'hel'. De klerken, de onderwijzers, de obers, die tot uit Zuidholland naar Westerwolde waren gekomen en die zich voordien soms nauwelijks een beeld van een schop konden vormen. Abel Dikboom uit Groningen: „Ik zal je vertellen wat daar allemaal voor werklozen in de trein stapten. Een ober in smoking, meneer, het wit boord nog om en lakschoentjes aan. Ik zeg: man, weet je wel waar je naar toe gaat. Jawel, zei ie, misschien krijg ik daar wel een baantje in de keuken. Nou, vergeet het maar. Hij kreeg een overall aan en een schop in de handen.”

Werken. En doorwerken. Bloed in de handen? „Wat wil je dan? Je ziek melden? Dat scheelt je in je loon. Werk maar gewoon door. Niet forceren. Dan wordt het bloed vanzelf eelt.” Dat was even een stokloper, zo iemand die des avonds moest opmeten hoeveel grond er door een bepaalde ploeg verzet was.

Het idee voor die werkverschaffing was in het begin van de eeuw ontstaan. In 1912 kwam de Armenwet, met daarin de zin: „Aan armen, die tot werken in staat zijn, wordt ondersteuning zoveel mogelijk gegeven in den vorm van loon voor arbeid.” De werkloze moest van de straat en uit het stempellokaal worden gehouden, was de gedachte. En zo werden ze verplicht tot werk voor overheid en particulieren. Keien kloppen, onkruid wieden, touw pluizen, hout hakken: dat waren zo wat bezigheden die aan de ontginningen vooraf gingen.

Grote motor van de werkverschaffing op de

„Werk maar
gewoon door.
Niet forceren.
Dan wordt het
bloed vanzelf
eelt.’

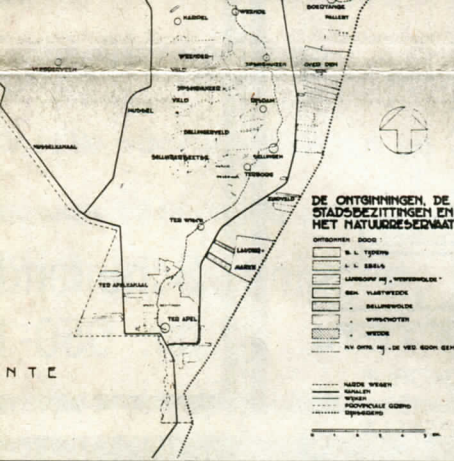
Westerwoldse heide - de 'drijver', voor w... haatte - was rijksinspecteur Jan Buiskool in 1924 de NV Vereenigde Groninger gemeenten oprichtte, toen hij burgemeester van Delfzijl was. Een ontginningsmaatschappij Buiskool was eerder burgemeester van... wedde, nog eerder predikant in Anloo... werd, Dronrijp en Riet en Boer, en la... benoeming van minister-president Ch... Ruys de Beerenbrouck rijksinspecteur... centrale werkverschaffing in Groning... weg door Over de Dijk heet naar hem... kunnen ze beter 'De martelgang der w... zen-weg' noemen": Hendrik Schwertm...

'Monster'

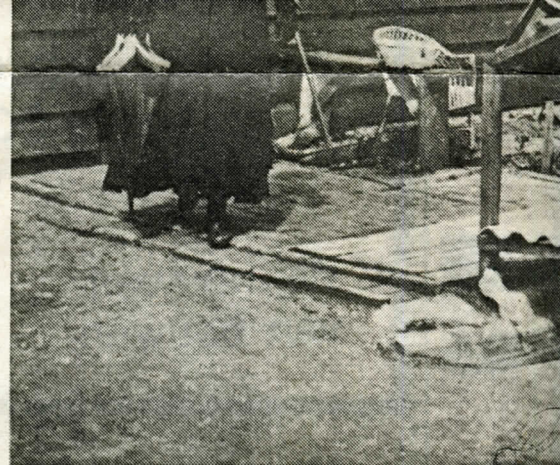
Buiskool was hard, keihard en hij ne... ieder protest, waar ook maar tegen. Va... hart maakte hij nimmer een moor... „Gaandeweg is de oude deugd der s... zaamheid en zichzelf zoo lang te help... mogelijk is, en de schaamte om bij de ge... te aan te kloppen, bijna geheel verlor... gaan,” schreef hij indertijd. „Een mo... een bloedzuiger. Hij liep altijd met een... ver op zak. Het werkvolk kon zijn bloe... drinken. Die man minachtte de arbeider... 'De Groningsche Mussolini', schreef de... munistische Tribune. Maar zijn zoon... „Naar mijn gevoel is die werkverschaffi... weldaad geweest. Daar wordt wel ov... vloekt, maar ik ben er van overtuigd, d... tijd een bepaald evenwicht heeft geb... dat verloren is gegaan in Duitsland... gleeed men af naar het nationaal socia... hier werd werk weer produktief gema... dat voorkwam dat mensen elkaar ophi... Streng? „Mijn vader was zo rechtvaar... iemand maar kan zijn.”

Met de vrijzinnig democraat Buiskool in ieder geval niet te spotten, ook niet te... handelen. Staking betekende schorsing... gebeurde het, meermalen. Toen de wer... zomaar werd verlengd, bijvoorbeeld, e... de middagpauze werd afgeschaft. En da... er de bekende van 1932, toen duizend... werk neerlegden nadat er een tijd door... weer weinig was verdiend en Buiskool b... een verstekte kersttoelage in drie terr... op het loon in te houden. Iedere keer kre... het lid op de neus.

De landarbeider van Finsterwolde: „... actief meegedaan aan een staking. Ik z... nog voor me. Alle ploegen klommen ine... hun put. Eén voor één. Een machtig ge... Met wel vijfhonderd stakers namen we... ste tram naar huis.” Het gevolg: zes jaar... hij niet meer aan de bak was hij aange... op het arbbestuur: 3 gulden in het har...

,Werk maar
gewoon door.
Niet forceren.
Dan wordt het
bloed vanzelf
eelt.'

ij is nog lang niet klaar met zijn verleden. Al zijn herinneringen zet hij op papier. 'Ik heb wel twee bijbels chreven. Gedachten, die zomaar in op opkomen, maar ik kan geen volgorde n. Ikschrijf alles door elkaar heer. Soms erinneringen voor een arbeider irrite-Die vernedering vroeger... In de slikken, werkverschaffing, moesten we over de naar ons werk lopen. Die bielsen lagen elkaar. Dus dat was moeilijk lopen. Van er mochten we niet over zijn land. 's ls toen we van ons werk kwamen, zag je eien het land vertrapt hadden. Nou, dan er wat door je heen. Die vernedering Dat voelde je meer dan het zware wer-

Door Jaap Kwak

in december 1987 overleden Hendrik ertman althans, stond er zo tegenover en em vele anderen. Maar voor een hoop et werk op zich al genoeg: een 'hel'. De en, de onderwijzers, de obers, die tot uit olland naar Westerwolde waren geko- n die zich voordien soms nauwelijks een van een schop konden vormen. Abel om uit Groningen: „Ik zal je vertellen ar allemaal voor werklozen in de trein n. Een ober in smoking, meneer, het wit nog om en lakschoentjes aan. Ik zeg: weet je wel waar je naar toe gaat. Jawel, misschien krijg ik daar wel een baantje euken. Nou, vergeet het maar. Hij kreeg erall aan en een schop in de handen.”

rken. En doorwerken. Bloed in de han- „Wat wil je dan? Je ziek melden? Dat t je in je loon. Werk maar gewoon door. orceren. Dan wordt het bloed vanzelf Dat was even een stokloper, zo iemand s avonds moest opmeten hoeveel grond r een bepaalde ploeg verzet was.

idee voor die werkverschaffing was in gin van de eeuw ontstaan. In 1912 kwam nenwet, met daarin de zin: „Aan armen, t werken in staat zijn, wordt ondersteu- oveel mogelijk gegeven in den vorm van 'oor arbeid.' De werkloze moest van de en uit het stempelokaal worden gehou- vas de gedachte. En zo werden ze ver- tot werk voor overheid en particulie- Keien kloppen, onkruid wieden, touw en, hout hakken: dat waren zo wat bezig- die aan de ontginningen vooraf gingen. te motor van de werkverschaffing op de

Westerwoldse heide - de 'drijver', voor wie hem haatte - was rijksinspecteur Jan Buiskool, die in 1924 de NV Verenigde Groninger Gemeenten oprichtte, toen hij burgemeester van Delfzijl was. Een ontginningsmaatschappij. Buiskool was eerder burgemeester van Vlagtwedde, nog eerder predikant in Anloo, Holwerd, Dronrijp en Riet en Boer, en later op benoeming van minister-president Ch. J.M. Ruys de Beerenbrouck rijksinspecteur van de centrale werkverschaffing in Groningen. De weg door Over de Dijk heet naar hem. „Die kunnen ze beter 'De martelgang der werklozen-weg' noemen”: Hendrik Schwertman.

'Monster'

Buiskool was hard, keihard en hij negeerde ieder protest, waar ook maar tegen. Van zijn hart maakte hij nimmer een moordkuil. „Gaandeweg is de oude deugd der spaarzaamheid en zichzelf zoo lang te helpen als mogelijk is, en de schaamte om bij de gemeente aan te kloppen, bijna geheel verloren gegaan,” schreef hij indertijd. „Een monster, een bloedzuiger. Hij liep altijd met een revolver op zak. Het werkvolk kon zijn bloed wel drinken. Die man minachtte de arbeider zo...” 'De Groningsche Mussolini', schreef de communistische Tribune. Maar zijn zoon Asing: „Naar mijn gevoel is die werkverschaffing een weldaad geweest. Daar wordt wel over gevloekt, maar ik ben er van overtuigd, dat die tijd een bepaald evenwicht heeft gebracht, dat verloren is gegaan in Duitsland. Daar gleden men af naar het nationaal socialisme; hier werd werk weer productief gemaakt. En dat voorkwam dat mensen elkaar ophitsten.” Streng? „Mijn vader was zo rechtvaardig als iemand maar kan zijn.”

Met de vrijzinnig democraat Buiskool viel in ieder geval niet te spotten, ook niet te onderhandelen. Staking betekende schorsing. Toch gebeurde het, meermalen. Toen de werkweek zomaar werd verlengd, bijvoorbeeld, en toen de middagpauze werd afgeschaft. En dan was er de bekende van 1932, toen duizend man het werk neerlegden nadat er een tijd door noodweer weinig was verdiend en Buiskool besloot een verstrekte kersttoelage in drie termijnen op het loon in te houden. Iedere keer kregen ze het lid op de neus.

De landarbeider van Finsterwolde: „Ik heb actief meegedaan aan een staking. Ik zie het nog voor me. Alle ploegen klommen ineens uit hun put. Eén voor één. Een machtig gezicht. Met wel vijfhonderd stakers namen we de eerste tram naar huis.” Het gevolg: zes jaar kwam hij niet meer aan de bak was hij aangewezen op het armbestuur: 3 gulden in het handje en

voor 3 gulden aan consumptiebonnen.

Wie wel was blijven doorwerken had meestal meer. Hoeveel, dat was onder meer afhankelijk van wat de ploeg waarin de tewerkgestelde zat - 10 à 12 man - verzet had. Een vetpot was het nooit, want de lonen moesten in ieder geval onder die in het bedrijfsleven blijven. Maar toen minister-president Colijn in 1933 de werkverschaffing in het Rhederveld bezocht (een jaar later kwam Wilhelmina), meende hij: „Mensen, gij hebt het goed. Gij kunt zelfs nog wat sparen. Mijn vrouw kan van 25 cent een heerlijke soep koken, 15 cent soepbotten, 5 cent rijst en 5 cent groente.” Wolter Smit uit Hoogezand - hij had net zijn eerste weekloon van 7,30 gulden gebeurd - daarover: „Ik kon wel janken. Ik heb even gedacht die smerige drie rijksdaalders in de sloot te gooien.”

Waar ook allemaal over gekankerd werd, bijna nooit over het eten, waarvoor de keetvrouwen zorgden. Zo zag het menu eruit:

Maandag: bruine bonensoep, per persoon 1 ons blokvet, 1/2 worst.

Dinsdag: gedroogde boerenkool, 1 ons blokvet, 1/2 worst, 1/2 liter karnemelksepap.

Woensdag: snert, 1 ons vet, 1/2 worst.

Donderdag: stampot bruine bonen aardappelen, 1 ons blokvet, 1 1/2 ons spek van varkenskoppen uit de slagerij van Udema in Gieten.

Vrijdag: grauwe erwten met spekvat van Udema, 1/2 liter karnemelksepap.

Twee delen

Het boek van Stolk bestaat uit twee delen. Het eerste is een historisch overzicht. Het tweede bestaat uit de beschrijving van 'Veertig ontmoetingen'. Met de arbeider, de baas, de stokloper, de keetvrouw, het nageslacht - „De kinderen zeggen: och, zo erg was het vroeger niet. Dat is niet mooi meneer, dat je eigen kinderen je een beetje voor leugenaar uitmaken” -, de eerste landbouwers, de trammachinist enzovoorts. De wrok van de arbeider is hier en daar gebleven. Jan Boerma uit Bourtange: „Het ergste van die tijd vond ik, dat je zo moest vechten voor die paar centen. We hadden ook eens een keer een demonstratie voor meer loon. Komt die Buiskool, die inspecteur van de werkverschaffing, eraan. Ik zou hem de koper wel af willen snijden. Pakt ie zijn revolver, want die had hij altijd op zak, trekt een streep in het zand en zegt: 'Wie wil werken gaat daar staan en wie niet wil kan meteen naar huis gaan en krijgt nooit geen werk meer.'”

Een ander oordeel heeft Tammo Lenting uit Veelveen, eerst putter (voorman) van een ploeg, later stokloper: „De arbeiders zijn wel

...epping begon 65 jaar geleden opnieuw

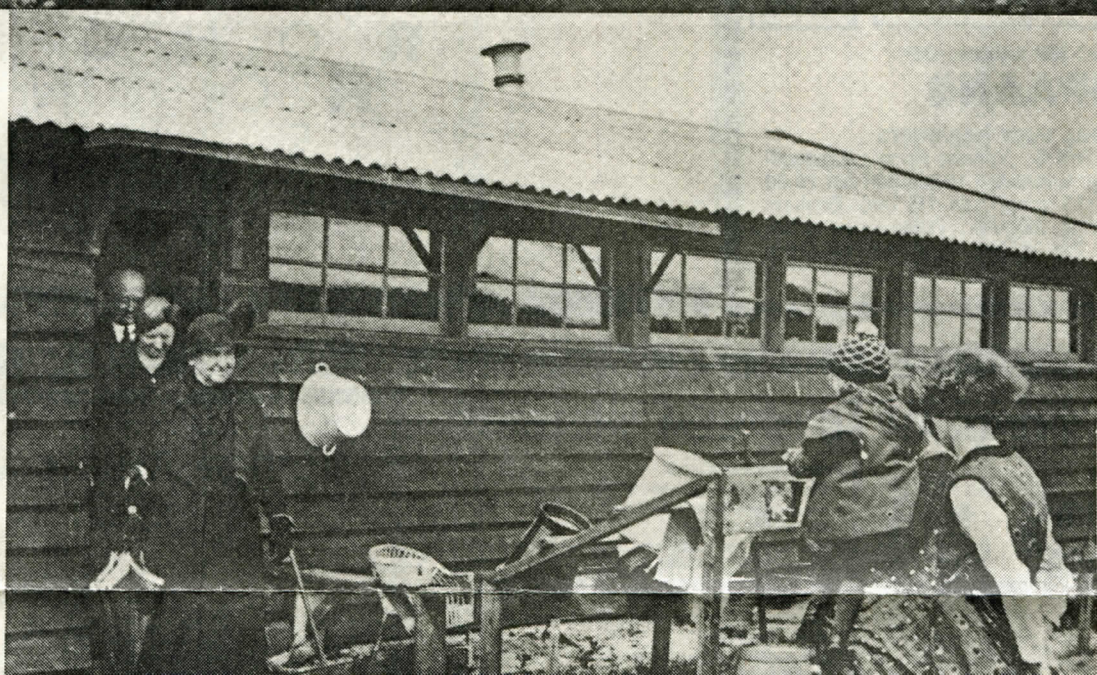
...hel van Jipsinghuizen

AE 23

Drents
Groningse
Pers

Zaterdag
21 januari
1989

N Scheppen

▲ Geheel boven:
Dichter Harm
Rienmeijer.

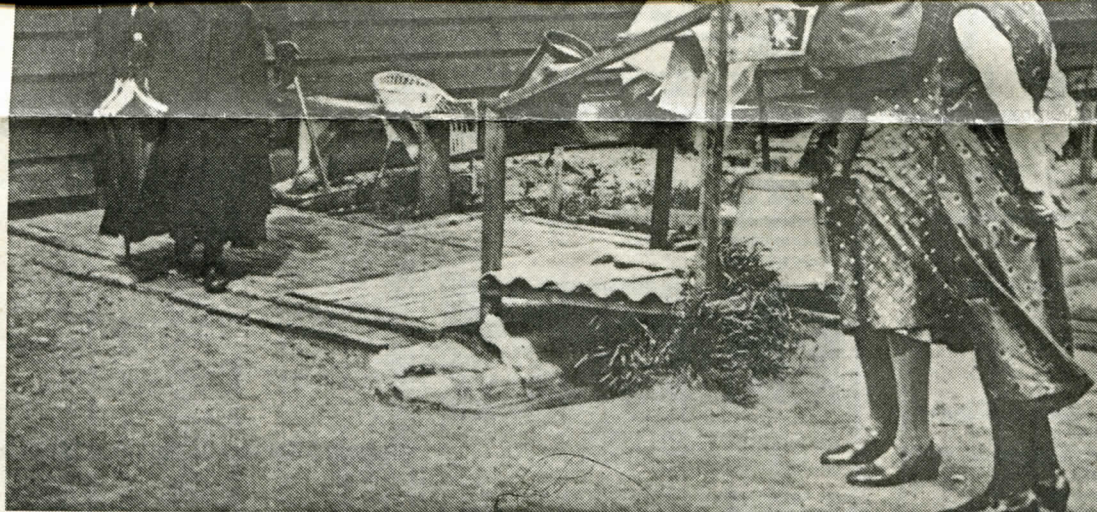
▲ Aan het werk
in woeste heide.

◀ Rijksinspe-
cteur Jan Buis-
kool was niet be-
paald geliefd.

◀ Een kaart uit
de jaren dertig.
Aangegeven is
wie de ontgin-
ningen in Wes-
terwolde uit-
voerde en waar.

◀ Koningin
Wilhelmina
bracht in 1934
een bezoek aan
de ontginningen

maar
door.
ceren.
dt het
nzelf

ningen in West-
terwolde uit-
voerde en waar.

◀ **Koningin
Wilhelmina**
bracht in 1934
een bezoek aan
de ontginningen.
Hier met prinses
Juliana en Jan
Buiskool in het
Rhederveld.

'drijver', voor wie hem
teur Jan Buiskool, die
nigde Groninger Ge-
n hij burgemeester van
ginningsmaatschappij.
urgemeester van Vlagt-
dikant in Anloo, Hol-
et en Boer, en later op
ter-president Ch. J.M.
rijksinspecteur van de
fing in Groningen. De
k heet naar hem. „Die
martelgang der werklo-
ndrik Schwertman.

ehard en hij negeerde
k maar tegen. Van zijn
mer een moordkuil.
de deugd der spaar-
zo lang te helpen als
amte om bij de gemeen-
na geheel verloren ge-
dertijd. „Een monster,
ep altijd met een revol-
olk kon zijn bloed wel
achte de arbeider zo...”
solini', schreef de com-
Maar zijn zoon Asing:
e werkverschaffing een
ar wordt wel over ge-
van overtuigd, dat die
wicht heeft gebracht,
an in Duitsland. Daar
t nationaal socialisme;
productief gemaakt. En
nsen elkaar ophitsten.”
was zo rechtvaardig als

emocraat Buiskool viel
otten, ook niet te onder-
ekende schorsing. Toch
len. Toen de werkweek
l, bijvoorbeeld, en toen
afgeschafte. En dan was
2, toen duizend man het
t er een tijd door nood-
ende en Buiskool besloot
elage in drie termijnen
n. Iedere keer kregen ze

voor 3 gulden aan consumptiebonnen.

Wie wel was blijven doorwerken had meestal meer. Hoeveel, dat was onder meer afhankelijk van wat de ploeg waarin de tewerkgestelde zat - 10 à 12 man - verzet had. Een vetpot was het nooit, want de lonen moesten in ieder geval onder die in het bedrijfsleven blijven. Maar toen minister-president Collijn in 1933 de werkverschaffing in het Rhederveld bezocht (een jaar later kwam Wilhelmina), meende hij: „Mensen, gij hebt het goed. Gij kunt zelfs nog wat sparen. Mijn vrouw kan van 25 cent een heerlijke soep koken, 15 cent soepbotten, 5 cent rijst en 5 cent groente.” Wolter Smit uit Hoogezand - hij had net zijn eerste weekloon van 7,30 gulden gebeurd - daarover: „Ik kon wel janken. Ik heb even gedacht die smerige drie rijksdaalders in de sloot te gooien.”

Waar ook allemaal over gekankerd werd, bijna nooit over het eten, waarvoor de keetvrouwen zorgden. Zo zag het menu eruit:

Maandag: bruine bonensoep, per persoon 1 ons blokvet, 1/2 worst.

Dinsdag: gedroogde boerenkool, 1 ons blokvet, 1/2 worst, 1/2 liter karnemelkseppap.

Woensdag: snert, 1 ons vet, 1/2 worst.

Donderdag: stampot bruine bonen aardappelen, 1 ons blokvet, 1 1/2 ons spek van varkenskoppen uit de slagerij van Udema in Gieten.

Vrijdag: grauwe erwten met spekvat van Udema, 1/2 liter karnemelkseppap.

Twee delen

Het boek van Stolk bestaat uit twee delen. Het eerste is een historisch overzicht. Het tweede bestaat uit de beschrijving van 'Veertig ontmoetingen'. Met de arbeider, de baas, de stokloper, de keetvrouw, het nageslacht - „De kinderen zeggen: och, zo erg was het vroeger niet. Dat is niet mooi meneer, dat je eigen kinderen je een beetje voor leugenaar uitmaken” -, de eerste landbouwers, de trammachinist enzovoorts. De wrok van de arbeider is hier en daar gebleven. Jan Boerma uit Bourtange: „Het ergste van die tijd vond ik, dat je zo moest vechten voor die paar centen. We hadden ook eens een keer een demonstratie voor meer loon. Komt die Buiskool, die inspecteur van de werkverschaffing, eraan. Ik zou hem de kop er wel af willen snijden. Pakt ie zijn revolver, want die had hij altijd op zak, trekt een streep in het zand en zegt: 'Wie wil werken gaat daar staan en wie niet wil kan meteen naar huis gaan en krijgt nooit geen werk meer'.”

Een ander oordeel heeft Tammo Lenting uit Veelerveen, eerst putter (voorman) van een ploeg, later stokloper: „De arbeiders zijn wel

kwaad op Buiskool, maar hem komt toch de eer toe dat dit allemaal ontgonnen is. Westervolde is er wel florissant van geworden.” Over het werk: „Zes putten per week moest een ploeg afmaken. En een mooi putje was 40 meter lang. Bij zomerdag zweetten ze zich een ongeluk. Zaterdag moesten ze extra hard werken, want dan moest die put klaar. Maandag kon je daar niet meer aan beginnen, want dan was alles dichtgeslibd. Ze klaagden wel eens, dat ze zich dood moesten kruien, maar zo is het niet hoor. Er is er maar één doodgefallen.” Aldert Bakker uit Vriescheloo echter: „Moordend werk daar. Afgebeeld zijn we er. Daar zijn mensen vermoord. Dat durf ik gerust te zeggen. Ik heb het meegemaakt dat er twee, één uit Finsterwolde en één uit Sellingen, doodvielen op het werk.” „De hel van Jipsinghuizen wilt u uw boek noemen. Dat is nog een te mooie titel. Ik kan je zo 50 mannen opnoemen van wie er 39 dood zijn. Te vroeg dood. Eén kan niet meer lopen, één heeft het aan het hart en de ander heeft de handen stuk. Ik kreeg mijn ellebogen uit het lid bij het spitten. Met zijn allen hebben we 'm weer op zijn plaats getrokken. Ik had toen naar een dokter moeten, maar daar was je te onverschillig voor. Negentien jaar geleden ben ik eraan geopereerd. Het is nooit meer goed gekomen.”

Emotie

Het eerste exemplaar van het boek was donderdag voor arbeider Frederik Hansen uit Delfzijl. Met hem toog Cees Stolk nog een keer naar het werkterrein van toen:

„Hij heeft er een verrekijker voor meegebracht: voor de blik terug. Tevoren had hij gezegd: 'Ik wil niet graag naar de plek waar ik toen gewerkt heb. Je raakt de emotie niet meer kwijt.'

Hij kan de juiste plek van de barakken niet weer vinden. Vragen aan een ploeger op het land levert een indicatie op. Daar, in die buurt ergens. De verrekijker tuurt over de bruine akkers. Eén vlakte. Hier en daar duikt een wilde struik op. Ineens komt de emotie terug: 'Als ik nu de macht had zou ik dit hele land weer afbreken. Met mijn blote handen. Dood werk was het. Alleen de bazen en de boeren hebben eraan verdiend. Heel Westervolde is met zilveren riksen bedekt.' Zijn hand trilt, als hij aangeeft hoe hoog.

De verrekijker zwiept weer van links naar rechts, van rechts naar links. 'D'r zit gain bul-tje in dat laand,' constateert hij ten slotte. Er klinkt toch iets van voldoening in door.”

De hel van Jipsinghuizen, 1924-1939: Werkverschaffing in Oost-Groningen', door Cees Stolk. Uitgeverij Meinders, Scheemda. Honderd vierentachtig pagina's. f 29,90.

